

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Видавництво «Гілея»

 Гілея

Науковий вісник

Випуск 154 (№ 3)

Київ – 2020

УДК 94(477):[351.751.5:025.855]«1946/1953»

**ЦЕНзуРА БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ
В УРСР (1946 – 1953 РР.)****CENSORSHIP OF LIBRARY FUNDS
IN THE SOVIET UKRAINE (1946-1953)****Федотова О.,**

доктор історичних наук, старший науковий співробітник, професор, Науково-дослідний інституту, Київський національний університет культури і мистецтв (Київ, Україна), e-mail: oxana68@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5665-8712>

Fedotova O.,

Doctor of Historical Sciences, Senior Research Officer, Professor of Research Institute, Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine), e-mail: oxana68@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5665-8712>

Метою дослідження є висвітлення специфіки цензурування бібліотечних фондів в УРСР у 1946-1953 рр. Методологія дослідження базується на принципах історизму, науковості, системності. Автором застосовано методи: історичний, джерелознавчого аналізу, ретроспективний, теоретичного узагальнення. З'ясовано, що важливим напрямком діяльності органів цензури у післявоєнний період був контроль книжкових фондів республіки. Значна увага приділялася перевіркам бібліотек. Інститути цензури займалися виявленням політично-ворожих видань, зокрема, націоналістичної літератури та книг репресованих авторів. Новим завданням роботи Головліту став перегляд друкованої продукції окупаційного періоду, трофейних матеріалів, творів іноземними мовами. Цензурним відомством також здійснювалося виявлення непотрібної, застарілої літератури. За результатами перевірок реалізовувалося очищення бібліотечних фондів від шкідливих творів відповідно до списків Головліту. Незадовго до смерті Сталіна ідеологічні кампанії з перевірок бібліотечних фондів перетворилися на масштабні вакханалії, оскільки вони охопили бібліотеки усіх форм державної, відомчої, територіальної підпорядкованості.

Ключові слова: цензура, Радянська Україна, бібліотечні фонди, друковані видання, органи контролю, перевірки, шкідливі книги, заборона, конфіскація, трофейні матеріали, іноземні твори, застаріла література, вилучення, спецфонди.

The purpose of the research is to illuminate the specificity of ideological control of library funds in the USSR in 1946-1953. The research methodology is based on the principles of historicism, science, systemicity. The author applied methods: historical, source analysis, retrospective, theoretical generalizations. It is established that an important activity of the bodies of censorship in the postwar period was control of the book funds of the Republic. Great attention was paid to the library checks. The institutions of censorship engaged in the identification of politically hostile publications, in particular, nationalist literature and books of the repressed authors. The revision of the printed products of occupation period, trophy editions, foreign literature became the new task of Glavlit. The censorship department also worked to identify unnecessary, outdated literature. By results of checks was done cleaning the library collections from harmful publications on the list of Glavlit. Shortly before the death of Stalin the ideological campaign of inspections of library collections became the massive Orgy, because they took place in libraries all forms of state and administrative-territorial subordination.

Keywords: censorship, Soviet Ukraine, library funds, printed issues, bodies of control, inspection, harmful books, prohibition, confiscation, trophy editions, foreign publications, outdated literature, special funds.

Після II світової війни органи радянської цензури поступово відновили і розширили напрями своєї діяльності. Влітку 1946 р. було утворене Головне управління в справах літератури та видавництва при Раді Міністрів УРСР (Головліт), до повнова-

жень якого входили: контроль відкритої преси й радіомовлення; відстеження зарубіжних творів друку, які надсилалися з закордону, а також друкованої продукції, що вивозилася за межі держави; нагляд за публікаціями іноземних кореспондентів, працюючих в СРСР.

Однією з важливих ділянок роботи цензурських інститутів залишався контроль бібліотечної сфери. Питання післявоєнної цензури бібліотечної сфери у процесі показу еволюції органів радянського контролю частково торкався Ю. Шаповал [19]. Цінні статистичні відомості з приводу проваджуваних у післявоєнний період очищень бібліотечних закладів від заборонених творів друку надав В. Баран [1]. Суттєву увагу різним аспектам функціонування відділу спецфондів у структурі Львівської наукової бібліотеки АН УРСР протягом 1945-1953 рр. приділила Л. Кусий [5]. Загальні тенденції розвитку бібліотечної справи в УРСР відповідно до ідеологічних настанов висвітлювали Л. Дубровіна та О. Онищенко [4]. Теми перевірок фондів університетських бібліотек у 1950-1953 рр. торкалася автор даної статті [18]. Доцільно також наголосити на ґрунтовних розвідках російських вчених А. Блюма [2] і Т. Горяєвої [3], у працях яких частково йдеться про перевірки Головлітом СРСР бібліотечної мережі та вилучення заборонених видань.

Таким чином, маємо констатувати, що у вітчизняній історіографії окреслена проблема розроблена недостатньо, чим і обумовлюється потреба її вивчення. Метою дослідження є висвітлення особливостей цензурування бібліотечних фондів в УРСР у 1946-1953 рр.

Слід відзначити, що актуальним завданням діяльності органів цензури у післявоєнний період стало очищення бібліотек від усіх видів «ворожої літератури». Головліт СРСР за вказівкою Агітпропу ЦК ВКП(б) 1946 р. провів наскрізну перевірку бібліотечних фондів країни. Головлітом УРСР також була здійснена аналогічна кампанія з інспектування бібліотечної мережі. Особлива увага приділялася виявленню «буржуазно-націоналістичної літератури». Як звітував секретарю ЦК КП(б)У за результатами означеної акції начальник цензурного відомства К. Полонник, перевірка показала, що у фондах бібліотек республіки зустрічалися книги М. Грушевського та В. Винниченка, відсутні у наказах на вилучення, починаючи з 1934 р. [6]. Відповідно до того дописувач звертався у партійні інстанції з ініціативою дозволити вилучити вказані видання з бібліотечної та книготорговельної мережі, на що невдовзі отримав відповідні санкції.

У цілому станом на 1 січня 1947 р. Головліт УРСР завершив виконання наказу Ради Міністрів УРСР про наскрізну перевірку книжкових фондів бібліотечної мережі республіки. Органи цензури надалі продовжували провадити очищення бібліотек від політично-ворожої літератури. Скажімо, лише за 1 квартал уповноважені особи вилучили 7447 книг. Пріоритетне значення надавалося виявленню трофейних видань. Як зауважував керівник цензурного відомства, «повного ефекту» в

ході рейдів не вдалося досягти через наявність у республіці великої кількості нерозібраних книжкових фондів, якими поповнювалися бібліотеки, а також надсилку в Україну неперевіреної літератури Держфондом РРФСР. Зокрема, остання структура з Москви до міста Сталіно у квітні відрядила чималу партію видань, серед яких бібліотечні працівники віднайшли низку заборонених творів друку, як от: «Російсько-український словник» О. Ізюмова, «Жива математика» Я. Перельмана, «Російська література XIX і першої чверті XX ст.» О. Багрія та ін. [9, арк. 227].

За даними цензури, обсяг нерозібраних фондів республіки становив декілька мільйонів екземплярів. Виходячи з державних інтересів, К. Полонник пропонував:

1) заборонити організаціям, комплектуючим бібліотеки (Комітет культосвітустанов, Уповноважений ВЦРПС, Міністерство освіти), поповнювати книжкові фонди за рахунок нерозібраних масивів літератури без дозволу органів цензури;

2) створити в усіх районних та міських центрах республіки з числа бібліотечних кадрів бригади для очистки бібліотек від «застарілої літератури» (під нею розумілися випущені у 20-30-х рр. твори політичної, економічної тематики тощо, які «давно втратили свою актуальність», а також книги, не внесені до наказів цензури), запланованої до списання в макулатуру;

3) дозволити Головліту УРСР самостійно, за санкцією ЦК КП(б)У, видавати накази на вилучення «політично ворожих» книг;

4) заборонити створення закритих фондів вилученої літератури (спецфондів) без дозволу органів цензури (такі фонди могли бути запроваджені лише при обласних бібліотеках);

5) зобов'язати керівників бібліотечних установ, де були наявні спецфонди, суворо дотримуватися цензурних вимог щодо порядку користування ними;

6) підтримати пропозицію республіканського Головліту з приводу видання першого в УРСР «Зведеного списку літератури, що підлягає вилученню з бібліотек громадського користування» (вміщував понад 3000 назв книг, заборонених за наказами цензури з 1933 до 1947 рр.);

7) дозволити цензурному відомству видати «Список осіб, усі твори яких підлягають вилученню» (нараховував 373 прізвища небажаних авторів) [9, арк. 229].

На тому етапі були прийняті директиви, покликані допомогти у діяльності бібліотечних закладів (забезпеченні необхідним приміщенням, отриманні відповідного інвентаря, комплектуванні фондів тощо). Так, 5 березня 1947 р. з'явилася постанова «Про заходи по зміцненню районних і сільських бібліотек». Надалі 8 липня 1948 р. обнародувана постанова ЦК КП(б)У «Про стан бібліотек та заходи по покращенню їх роботи» [8]. Останнім документом передбачалася докорінна перебудова бібліотечних закладів задля їх сприяння комуністичному розвитку держави у контексті виконання повоєнного п'ятирічного плану. Незабаром у листопаді відбулася спеціальна нарада бібліотечних

працівників УРСР, на якій бібліотечні осередки усіх типів визнавалися центрами ідейно-політичної й культурної роботи та боротьби з наслідками капіталізму [4].

У довідці секретарю ЦК КП(б)У Л. Кагановичу до доповідної записки «Про стан бібліотек міста Києва та роботу Київського Обласного Управління в справах літератури та видавництва з контролю книжкових фондів» керівник обласного цензурного відомства Г. Ревенко повідомляла про наявність у бібліотеках Києва «великої кількості явно ворожих книг, застарілих, написаних особами, які скомпрометували себе, виданих у період після Жовтневої революції, що втратили свою актуальність» [13, арк. 13]. Так, скажімо, у Дитячій бібліотеці ім. Крупської Жовтневого району у фонді загальною кількістю 22 тис. інспектори виявили понад 2 тис. шкідливих творів. У довідці наводилися приклади ворожих книг, які супроводжувалися коментарями, а саме:

«Славній пам'яті непохитного більшовика. Жалібний збірник пам'яті В. В. Куйбишева. Партвидав ЦК КП(б)У. Київ, 1935 р., стор. 54, тираж 50000, ціна 45 к.

на стор. 25-26 стаття Чубаря

на стор. 36-38 стаття Бубнова» [13, арк. 15].

Зазначалося також, що лише у 1946 р. Обллітом було підготовлено понад 150 рецензій на «шкідливу літературу», видану за межами УРСР. Проте вказувалося, що вилучення її ускладнюється у зв'язку з відсутністю в республіканського Головліту відповідних повноважень щодо творів, які побачили світ не в Україні. Зокрема, до останньої інстанції Облліт надіслав рецензію на «ворожу» книгу Сейфі «Жінки Сходу у громадянській війні» для отримання відповідних санкцій, але його пропозиція залишилася без відповіді.

Невдовзі згадана вище начальниця Обласного Управління в справах літератури та видавництва, Галина Ревенко, була знята з займаної посади та звинувачена у «грубому порушенні постанови ЦК ВКП(б) про ідеологічну роботу» та злочинній діяльності за «використання з корисливою метою службового положення, поборництва, розкладання апарату і дескредитацію органів цензури» [10, арк. 85]. Однією з причин того стала видача діячою дозволів промартелям і райпромкомбінатам на видання «безідейних, низькопробних, халтурних дитячих книжок та іграшок», як от: «Півень і бобок», «Що це», «Куручка Ряба», «Тасмниця таблиць мудреця Бакабона» тощо, а також участь у їх редагуванні.

Паралельно Головліт УРСР з 1 серпня 1947 по 1 січня 1948 р. реалізував наскрізну перевірку 11449 бібліотек, про результати чого очільник республіканського цензурного відомства 5 березня рапортував секретарю ЦК КП(б)У К. Литвину. Зокрема, повідомлялося про вилучення понад 59 тис. ідеологічно шкідливих творів. Констатувалися факти «засміченості» обласних, районних, сільських, вузівських, профспілкових, шкільних бібліотек «політично ворожими виданнями» [11, арк. 123].

Органи цензури провели також 1948 р. вибірково контрольну перевірку роботи комісій з очищення книжкових фондів бібліотек від «ідеологічно ворожих видань», внаслідок чого було встановлено, що:

1) у низці бібліотек не всі видання відображалися в інвентарних книгах, або мали місце випадки невірної бібліографічного опису (наприклад, у Вінницькій міській бібліотеці перевіряючи знайшли видання за авторством М. Бухаріна, описане під назвою);

2) у фондах ряду бібліотечних установ зустрічалися «націоналістичні видання» (скажімо, у Херсонській обласній бібліотеці на полицях віднайшли твір В. Винниченка «Радість» та збірник «Струни», що побачив світ 1922 р. у Берліні, з епіграфом «Ще не вмерла Україна») та матеріали з цитатами «ворогів народу» та посиланнями на них (у Ратнівській районній бібліотеці знаходилася книга «Український правопис» 1936 р., під редакцією А. Хвилі, де в тексті згадувалися В. Затонський, М. Скрипник тощо);

3) фіксувалися факти видачі читачам без дозволу органів цензури друкованої продукції, отриманої не через книготорговельну мережу, а у вигляді подарунків від окремих осіб, або взамін втрачених (наприклад, у Харківській міській бібліотеці виявили роман «ворога народу» Бруно Ясенського «Людина змінює шкіру», подаровану читачем);

4) спостерігалася «неприйнятне ставлення» керівництва обласних бібліотек до спецфондів літератури (через відсутність відповідних приміщень, а також працівників, допущених до секретної роботи, представники місцевих органів цензури опечатали спецфонди у Львівській, Ізмаїльській обласних бібліотеках та ін.) [12, арк. 17-18].

У зв'язку з означеними недоліками Головлітом УРСР приписувалося:

- вжити на місцях необхідні заходи щодо найшвидшого завершення очистки бібліотек від «політично ворожої літератури»;

- заборонити видачу без дозволу органів цензури книг, подарованих бібліотекам приватними особами;

- зобов'язати директорів обласних бібліотек терміново впорядкувати спецфонди згідно з інструкцією про порядок їх функціонування;

- систематично очищати загальні фонди від ідеологічно-шкідливих видань;

- складати розгорнуті анотовані списки на небажану літературу, не включену до наказів органів цензури;

- надсилати вмотивовані пропозиції щодо вилучення ідеологічно шкідливих творів [12, арк. 19].

Виявлені «недоліки» обумовили звернення К. Полонника до партійних інстанцій з ініціативою видати задля «закріплення наслідків роботи з очищення книжкових фондів України і запобігання від їх подальшого засмічення» інструктивний матеріал щодо комплектування бібліотек «ідеологічно корисними виданнями» під назвою «Каталог масової бібліотеки» (обсягом 20 друкованих аркушів та тиражем 10 тис. екземплярів) [12]. Означена ініціати-

ва знайшла розуміння у верхах і невдовзі посібник був видрукований та розісланий на місця.

Загалом за наслідками очищення бібліотек України з 1 січня 1945 р. до 1 жовтня 1948 р. начальник республіканського Головліту доповідав у ЦК КП(б)У, що здійснена робота дозволила охопити 15262 установи з фондом у 47900000 видань [17, арк. 32].

Пильна увага приділялася перевірці фондів іноземної літератури. Так, 1947 р. інспектори переглянули 124940 одиниць друкованої продукції, з якої вилучили 11118 екземплярів, а також зробили 1428 «цензорських вирізок». Підкреслювалося, що протягом 1947-1948 рр. окремим напрямом діяльності цензурного відомства окреслювався перегляд трофейних матеріалів (взяли на облік 166962 видання). З даної кількості цензори перевірили 149189 творів друку та вилучили 9286. Окрім того, 6000 видань зазнали «виправлень» [17, арк. 33]. Успішній реалізації такої масштабної діяльності сприяло видання Головлітом УРСР згаданого вище «Зведеного алфавітного списку книжок, що увійшли до наказів Головліту УРСР на вилучення та списання в макулатуру з бібліотек громадського користування за період з 1937 по 1 липня 1947 року включно» (К., 1947), а також підготовка 1948 р. за рішенням ЦК КП(б)У і Ради Міністрів УРСР продовження попередньої проєкції – «Алфавітного списку застарілих видань, що не підлягають використанню в бібліотеках громадського користування та книготорговельній сітці» [17]. Стосовно до останнього посібника маємо зазначити, що на тому етапі значних обертів набрали вилучення застарілої літератури, переліки якої регулярно розглядалися і затверджувалися відділами пропаганди та агітації союзного та республіканського ЦК Компартії. До творів такого типу відносили, у першу чергу, агітаційні книжкові видання та пропагандистські брошури. Показчик застарілих видань, укладений протягом 1948 р., вмістив близько 2000 назв.

На початку 50-х рр. органи цензури інтенсифікували рейди з «очищення» бібліотечних закладів усіх типів. Так, лише станом на 1 серпня 1950 р. уповноважені особи вилучили з бібліотек республіки понад 2200000 екземплярів «застарілої і політично шкідливої літератури», у тому числі, лише по Львову – 1668751 екземпляр, а також 448972 видання – у Чернівцях [7, арк. 419].

У 1950 – 1951 рр. Головліт УРСР організував перевірку фондів 4252 масових, а також 345 бібліотек мережі промислової кооперації. Здійснений був також наскрізний перегляд книжкового складу 703 бібвідділів районних парткабінетів КП(б)У [16].

Детальних «обстежень» зазнали Бібліотека Київської державної консерваторії й Бібліотека Академії наук УРСР. Так, в останній установі цензори відзначили незадовільність роботи з виявлення політично шкідливих видань, які не увійшли до наказів органів конотролю. У спецфонді бібліотеки інспектори відібрали близько 4000 небажаних книг, на які бібліотечні працівники мали скласти анотації для підготовки їх Головлітом на вилучення [19].

Величезна увага приділялася перегляду книжкових фондів у Західній Україні в ході інтеграції бібліотечних закладів у радянську бібліотечну систему, що, зокрема, виявилось у реорганізації їх змістового складу. Так, по місту Львову 1951 р. лише у бібліотеці Львівського філіалу АН УРСР за період з 15 вересня по 15 листопада було переглянуто 180 тис. творів друку та вилучено 4000 «застарілих і політично шкідливих книг та журналів». Найбільш «засміченою» зарубіжними виданнями стала Міська бібліотека іноземної літератури (100000 екз.) [14, арк. 153]. Як доповідав партійним органам К. Полонник, не дивлячись на те, що комплектування львівських бібліотек на межі 50-х рр. здійснювалося виключно радянською літературою, залишався великий відсоток книг, які підлягали вилученню.

Республіканське цензурне відомство здійснило також протягом 1951 р. контрольню-вибіркову перевірку фондів університетських бібліотек, на підставі чого була встановлена суттєва «засміченість» Львівського, Черновицького та Ужгородського університетів ідеологічно шкідливими виданнями. Так, лише у бібліотеці Львівського державного університету за період з 1949 до 1951 р. уповноважені особи виявили 26320 видань, що підлягали вилученню, а також обмежили 35700 екземплярів друкованої продукції. Однак у фондах залишалися іноземні книги «ідеологічно шкідливого, націоналістичного змісту, а також значна кількість літератури, яка не становили ніякої наукової цінності: детективи, кримінальні та бульварні романи, містичні повісті, та інша макулатура» [14, арк. 153]. Відповідно до того очільник Головліту УРСР у грудні звертався до секретаря ЦК КП(б)У І. Назаренка з пропозицією зобов'язати облліти посилити контроль щодо термінового очищення фондів університетських бібліотек [15, арк. 8].

Реалізації поставленого завдання сприяло створення на базі відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У 4-х самостійних відділів, зокрема, науки та вищих учбових закладів. Підрозділ розпочав активну діяльність, внаслідок чого функції з нагляду за ходом очищення університетських бібліотек були покладені на секретарів обкомів партії.

Невдовзі було проведено ґрунтовне «обстеження» спецфонду Наукової бібліотеки Київського державного університету імені Тараса Шевченка, у процесі чого цензори виявили 1300 назв ідеологічно-шкідливих видань, не відображених у документах Головліту. Констатувалися факти засміченості фондів творами ненаукового характеру, наявності незакаталогізованої літератури (3500 примірників) румунською, фінською мовами, а також незадовільного стану із підготовки рецензій на шкідливу літературу [18]. Особлива увага приділялася перевірці режиму зберігання видань окупаційного періоду.

Постановою Ради Міністрів УРСР «Про заходи щодо покращення роботи масових бібліотек УРСР» від 22 квітня 1952 р. наголошувалося на ролі бібліотек у справі ідеологічного виховання та формування соціалістичного світогляду народних мас, чому надалі було приділено суттєву увагу.

У січні – лютому 1953 р. республіканський Головліт перевіряв фонди 2223 бібліотек Комітету культосвітустанов, а також 4906 бібліотечних закладів системи освіти [16, арк. 59]. Починаючи з 1950 р. до березня 1953 р., органи контролю вилучили з бібліотек УРСР 303763 примірники політично шкідливих творів друку [1].

Таким чином, можна зробити висновок, що важливим напрямком діяльності цензурських інститутів у післявоєнний період був контроль бібліотечних фондів республіки. Значна увага, починаючи з 1946 року, приділялася «наскрізним» та «контрольно-вибірковим» перевіркам книжкового складу бібліотек. Тривали пошуки «політично-ворожих» видань, серед яких виокремлювали «націоналістичну літературу», а також книги репресованих авторів. Новим завданням функціонування цензурських інститутів стало виявлення у бібліотечних фондах друкованої продукції окупаційного періоду, а також трофейної, зокрема, іноземними мовами. Окремим завданням органів цензури було обстеження книжкових масивів задля відбору непотрібної, «застарілої» літератури. За результатами багаточисельних перевірок здійснювалося «очищення» бібліотечних фондів від небажаних творів згідно з проскрипційними списками Головліту. Незадовго до смерті Сталіна ідеологічні кампанії з перевірок складу бібліотечних фондів набули ознак масштабних вакханалій, оскільки під них підпали бібліотечні заклади фактично усіх форм державної, відомчої, територіальної підпорядкованості.

Список використаних джерел

1. Баран В., 1994. 'Цензура в системі тоталітаризму', *Сучасність*, №6, с.104–117.
2. Блюм А. В., 2000. 'Советская цензура в эпоху тотального террора. 1929 – 1953'. Спб.: *Академич. проект*, 312 с. [online] Доступно: <http://padaread.com/?book=92407&pg=2>
3. Горяева Т. М., 2002. 'Политическая цензура в СССР. 1917–1991', Москва: *РОССПЭН*, 400 с. [online] Доступно: <http://www.pseudology.org/Tsenzura/GoryevaPolitTsenzuraSSSR2009.pdf>
4. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С., 2009. 'Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті' / НАН України. Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. Ін-т рукопису. Київ: *[НБУВ]*, 530 с. [online] Доступно: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001898>
5. Кусий Л., 2008. 'Відділ спецфондів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР (1945–1953)', *Зп. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаніка*, Вип.1 (16). с.399–425. [online] Доступно: <http://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Z/2013/JRN/PDF/21.pdf>
6. 'Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України)', Ф.1, Оп.23, Спр.2814, Арк.9.
7. Там само, Спр.4499, Арк. 419 – 420.
8. Там само, Спр. 4500, Арк. 3.
9. Там само, Спр. 4506, Арк. 227 – 229.
10. Там само, Спр. 5063, Арк. 85 – 87.
11. Там само, Арк. 123 – 127.
12. Там само, Спр. 5378, Арк. 17 – 19.
13. Там само, Оп. 24, Спр. 298, Арк. 13 – 17.
14. Там само, Спр. 777, Арк. 151 – 154.
15. Там само, Спр. 1565, Арк. 8.
16. Там само, Спр. 2711, Арк. 59.
17. Там само, Оп. 70, Спр. 1604, Арк. 32–34.

18. Федотова О., 2004. 'Перевірки фондів університетських бібліотек у 1950–1953 роках: (за матеріалами Центрального державного архіву громадських об'єднань України в Києві)'. *Вісник Книжкової палати*. 2004. № 6. с.33–35.

19. Шаповал Ю., 2001. 'Комуністична цензура в Україні: штрихи до портрета', *Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії*, Київ: Генеза, 560 с. [online] Доступно: <https://ru.b-ok2.org/ireader/3238806>

References

1. Baran V., 1994. 'Tsenzura v systemi totalitaryzmu (Censorship in the system of totalitarianism)', *Suchasnist*, №6, s.104–117.

2. Blyum A. V., 2000. 'Sovetskaya tsenzura v epohu totalnogo terrora. 1929 – 1953. (Soviet censorship in the era of total terror. 1929 – 1953.)'. Spb.: *Akademich. proekt*, 312 s. [online] Dostupno: <http://padaread.com/?book=92407&pg=2>

3. Goryaeva T. M., 2002. 'Politicheskaya tsenzura v SSSR. 1917–1991 (Political censorship in the USSR. 1917–1991)', Moskva: *ROSSPEN*, 400 s. [online] Dostupno: <http://www.pseudology.org/Tsenzura/GoryevaPolitTsenzuraSSSR2009.pdf>

4. Dubrovina L. A., Ony'shenko O. S., 2009. 'Bibliotchna sprava v Ukrayini v XX stolitti (Library business in Ukraine in the twentieth century)' / *NAN Ukrayiny*. Nacz. b-ka Ukrayiny im. V.I.Vernads'kogo. In-t rukopy'su. Ky'yiv: *[NBUV]*, 530 s. [online] Dostupno: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001898>

5. Kusy'j L., 2008. 'Viddil speczfondiv L'viv'skoyi naukovoyi biblioteky AN URSR (1945-1953) (Division of Special Funds of the Lviv Scientific Library of the USSR Academy of Sciences (1945-1953)', *Zap. L'viv. nauk. b-ky im. V. Stefany'ka*, Vy'p.1 (16). s.399–425. [online] Dostupno: <http://www.isl.lviv.ua/wp-content/uploads/Z/Z2013/JRN/PDF/21.pdf>

6. 'Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'ednan Ukrainy (Central State Archive of Public Associations of Ukraine)', F.1, Op.23, Spr.2814, Ark.9.

7. Tam samo, Spr.4499, Ark.419 – 420.

8. Tam samo, Spr.4500, Ark.3.

9. Tam samo, Spr.4506, Ark.227 – 229.

10. Tam samo, Spr.5063, Ark.85 – 87.

11. Tam samo, Ark.123 – 127.

12. Tam samo, Spr.5378, Ark.17 – 19.

13. Tam samo, Op. 24, Spr.298, Ark.13 – 17.

14. Tam samo, Spr.777, Ark.151 – 154.

15. Tam samo, Spr.1565, Ark.8.

16. Tam samo, Spr.2711, Ark.59.

17. Tam samo, Op.70, Spr.1604, Ark.32-34.

18. Fedotova O., 2004. 'Perevirky' fondiv universy'tets'ky'x bibliotek u 1950–1953 rokax: (za materialamy' Centr. derzh. arx. gromad. ob-n' Ukrayiny' v Ky'yevi) (Inspections of the holdings of the university libraries in 1950-1953: according to the materials of the Central State Archive of Public Associations of Ukraine in Kiev)'. *Visny'k Kny'zhkovoyi palaty*'. 2004. №6. s. 33–35.

19. Shapoval Yu., 2001. 'Komunistychna tsenzura v Ukraini: shtrykhy do portreta (Communist censorship in Ukraine: strokes to portraiture)', *Ukraina ХХ stolittia: Osoby ta podii v konteksti vazhkoj istorii*, Kyiv: Heneza, 560 s. [online] Dostupno: <https://ru.b-ok2.org/ireader/3238806>